Oponentský posudek disertační práce

Markéta Růčková:
„Poslušenství synovské vzkazuji Vám, můj nejmilejší pane otče“. Studium a korespondence kněžského dorostu Jednoty bratrské v letech 1610–1618
(Praha-Dolní Břežany: Scriptorium, 2014; 632 s., z toho 182 s. úvodního textu)

Předmět práce:

Předmětem předkládané disertační práce M. Růčkové je analýza a edice kompaktního celku písemností Archivu Matouše Konečného, který se vztahuje ke studiím bratrských „mládenců“ – budoucích duchovních historické jednoty bratrské na zahraničních vzdělávacích institucích v období druhého desetiletí 17. století. Rozsáhlá úvodní studie, která analyzuje editované písemnosti, může být svým rozsahem a formou zpracování považována za samostatné pojednání, zaměřené na otázku edukace nekatolických duchovních v období raného novověku.

Zpracování:

Předložená práce má jasně formulované téma, čitelnou metodu zpracování a její části rovnoměrně postihují vymezenou problematiku. Autorka dokázala velmi dobře zhodnotit unikátně dochované prameny, které do doby její analýzy nebyly cílem samostatného výzkumu, s výjimkou předběžných sond, které realizovala sama a jejichž výsledky publikovala ve své předcházející diplomové práci a dalších samostatných výstupech. Ty mohou být svým způsobem považovány za přípravné studie k pojednání tématu v rámci předkládané disertační práce. V této souvislosti nelze zamlčet fakt, že některé přípravné studie autorky a dílčí výsledky v nich prezentované se dočkaly pozornosti mezinárodního bádání.

Úvodní studie (s. 13–182) nejprve přibližuje okolnosti nálezu Archivu Matouše Konečného a krátce charakterizuje jeho význam ve srovnání s jinými dochovanými písemnými prameny z prostředí historické jednoty bratrské. Následuje poměrně zevrubný přehled dosavadního bádání o tématu raněnovověké edukace, z něhož je zřejmé, že autorka vyčerpala veškerou recentní literaturu, která ji mohla jednak usnadnit metodologický přístup při zpracování tématu disertační práce, jednak zasadit téma vzdělávání duchovních jednoty bratrské do širšího dobového kontextu. Podařilo se ji postihnout také veškeré seriózní práce vztahující se k problematice vzdělávání v historické jednotě bratrské. Zvláštní pozornost pochopitelně věnovala pojednáním, která se týkají dvou hlavních zahraničních institucí, kam bratrští studenti odcházeli ve druhém desetiletí 17. století za vzděláním: gymnaziím illustre v Brémách a ve slezské Bytomi nad Odrou. Dobrý přehled si učinila o psaných i tištěných pramenech k dějinám bratrského školství.

Po této přípravě autorka přistoupila k vlastnímu pojednání o výchově a vzdělání, které se dělo prostřednictvím bratrských duchovních a jejich pomocníků v bratrských domech v Čechách a na Moravě. Po absolvování tohoto „základního“ stupně byli nadanější mládenci vysíláni za vyšším vzděláním do zahraničních institucí. Autorka sleduje proměny vztahu jednoty k vyššímu vzdělání od jejích počátků až do první čtvrtiny 17. století, načež přechází k charakteristice toho typu vzdělávací instituce, která je pro analyzovaný materiál Archivu Matouše Konečného adekvátní: gymnáziím illustre. Navazuje líčení zachycující dosavadní stav znalostí o gymnáziích v Brémách a v Bytomi nad Odrou, které je již samo o sobě velkým přínosem pro domácí bádání o dějinách vzdělanosti v prostoru střední Evropy. Pozornost zaslouží také fakt, že autorka obě lokality osobně navštívila, aby se seznámila s nynějším stavem areálů, kde dříve tyto instituce působily, jak svědčí její fotografická dokumentace.

Jádro úvodního pojednání představuje zásadní výtěžky analyzovaného materiálu Archivu Matouše Konečného, všestranně pojednává o studiích bratrských mládenců v Brémách a v Bytomi nad Odrou a o jejich vztahu s jejich pedagogy, přičemž zde vystupuje do popředí osoba brémského rektora Matthiase Martiniho, jehož pojil k jednotě bratrské zvláště vřelý vztah. Podobnou centrální postavou ve vztahu jednoty k zahraničnímu vzdělávání duchovních byl v Bytomi nad Odrou Caspar Dornau, již dříve známý svými kontakty s celou řadou českých a moravských urozenců. Autorka poutavým jazykem líčí osudy bratrských mládenců, putujících za vzděláním od chvíle, kdy se je jejich nadřízení, bratrští biskupové, rozhodli vyslat na vyšší studia. Z dochované korespondence se jí podařilo vytěžit i řadu raritních informací, které zachycují např. různá úskalí putování za vzděláním, či návratů studentů do rodné země.

Velkou pozornost autorka věnuje samotným studiím bratrských mládenců (s. 82–100). Kombinuje informace získané z korespondence studentů a profesorů s výsledky analýz jiných dochovaných pramenů, což jí umožňuje např. do detailů rekonstruovat učební program v Bytomi nad Odrou (s. 85–90). Popisuje proces konaných disputací, jichž se – často opakovaně – účastnila většina bratrských studentů. Pozornost věnuje i vzdělávací literatuře, kterou si studenti ze svých cest přiváželi domů. Část nazvaná „Střípky ze života aneb radosti, strasti a povinnosti bratrských mládenců“ (kap. I.5.4, s. 101–116), osvěžuje předcházející text významným příspěvkem ke každodennosti života studentů na vzdělávacích institucích. Zde autorka brilantně popsala jeden z vedlejších efektů zahraničních studií, totiž poznávání cizích zemí a jejich životního stylu studenty, kteří si čas mezi semestry krátili navštěvováním jiných míst. Do této části autorka rovněž zařadila spolupráci studentů při tištění vzdělávací literatury, určené pro domácí bratrské školy. Vzhledem ke specifičnosti tématu (dobové vzdělávací literatury obecně) se zde nabízí otázka, ne-li přímo výtka, proč autorka neshrnula zprávy o vzdělávací literatuře používané studenty a o tisku tohoto žánru literatury pro bratrské školy v zahraničí do zvláštní podkapitoly. Samostatnou pozornost věnovala analýze účetních rejstříků, jimiž studenti dokládali výdaje z peněz poskytnutých jim bratrskými biskupy (kap. I.5.5, s. 116–128). Tyto rejstříky, o počtu 27 ks, jsou též součástí Archivu Matouše Konečného a v našem prostředí představují unikátní dochovaný typ pramene. Pečlivou obsahovou analýzou autorka učinila zajímavý příspěvek k dějinám hmotné kultury, ale i k dějinám cen a mezd. V závěrečném shrnutí 5. kapitoly (s. 129–132) pojednávajícím o studiích bratrských mládenců se autorka ještě pokusila o obecnější zamyšlení nad funkcí tohoto typu vzdělávání v jednotě bratrské. Zároveň zde krátce nastínila následující možnosti studia navazujících témat, např. otázku další kariéry bratrských mládenců v rámci institucí bratrské duchovní zprávy.

Samostatná část publikace je věnována odborným otázkám souvisejícím s vlastním provedením edice (s. 135–146). V ediční poznámce jsou též formulována pravidla pro transkripci jak českého, tak latinského textu, ne však již pro text řeckého dopisu (č. 146, s. 396–398), který je v edici zásluhou autorčina spolupracovníka Pavla Nývlta opatřen – jako jediný z editovaných cizojazyčných textů – úplným překladem. Zvláštní pozornost je v publikaci věnována zhodnocení jazykové a stylistické úrovně dopisů. Tuto část (s. 140–146) připravil klasický filolog Jiří A. Čepelák, který byl zároveň odborným konzultantem autorky při řešení problémů, souvisejících s edicí latinských textů a jejich hlavním korektorem. Tentýž spolupracovník připravil závěrečné latinské resumé (s. 630–632), což z této publikace tvoří v dnešní době bezmála raritu.

Třetí část publikace tvoří překlad vybraných pasáží úvodní studie do němčiny, což zvyšuje uživatelský komfort ve směru k zahraniční badatelské obci. Vytknout zde lze jedině to, že kromě jasného oddělení ediční poznámky není tento výtah podle vzoru českojazyčné úvodní studie členěn do podkapitol, čímž je poněkud ztížena orientace v tomto textu. Svým rozsahem (s. 147–182) a zpracováním (se zavedením poznámkového aparátu) jde o plnohodnotnou část, která by nesnesla označení pouhého „resumé“.

Úvodní studie a následující dvě části publikace jsou hojně opatřeny obrazovým materiálem, který vizuálně přibližuje jednotlivé žánry analyzovaných pramenů, ať to jsou rukopisy nebo staré tisky z domácích i zahraničních institucí. Jsou zde též záběry pořízené v areálu bývalého gymnázia

v Bytomi nad Odrou, reprodukce dobových ilustrací, zachycujících jednotlivé lokalitám, kam odcházeli bratrští mládenci studovat, nebo portréty významných pedagogů (Matthias Martini, Caspar Dornau). Vhodně vybraný obrazový materiál výrazně oživuje text práce.

Čtvrtou část publikace (s. 183–538) tvoří bravurně zvládnutá edice veškerého relevantního písemného materiálu k tématu, dochovaného v Archivu Matouše Konečného. Je rozčleněna podle charakteru editovaných písemností do tří oddílů: písemné sliby bratrských studentů odcházejících na zahraniční studia (7 položek), korespondence studentů a jejich pedagogů (190 položek, v abecedním řazení podle pisatelů v obou skupinách) a účetní rejstříky (27 položek), v celkovém objemu jde o úctyhodných 224 editovaných textových jednotek. Edice je opatřena textověkritickým i věcným komentářem a českými i německými (tyto jsou otištěny souhrnně na s. 505–538) obsahovými regesty.

Následující aparát tvoří rozpis zkratek, nerozepsaných v edici, soupis monogramů objevujících se na pečetích dopisů (osobní pečetě, které zastupují jednotlivé korespondující osoby, ale v některých případech i ty, které nejsou vlastními původci dopisů, jsou zde v počtu 37 položek reprodukovány; ne ve všech případech se podařilo identifikovat osoby, skrývající se za monogramy, což lze považovat za výzvu pro další badatele), slovníček dobových pojmů, soupis disputací a jiných literárních děl bratrských studentů, které byly vytištěny v Brémách a v Bytomi v souvislosti se studiemi, soupis tiskem vydaných titulů, které jsou zmiňovány v účetních rejstřících, uspořádaný ve formě přehledné tabulky (jednotlivé tituly jsou, pokud to bylo možné, identifikovány se záznamy retrospektivní bibliografie tisků realizovaných v 16. a 17. století na německojazyčných územích – VD16 a VD17), rejstřík citované literatury a biblických míst, rejstřík osob doplněný biografickými medailonky a rejstřík míst.

Závěrečnou šestou část publikace tvoří soupis pramenů a literatury, seznam použitých zkratek, obrazových příloh a resumé v anglickém a latinském jazyce.

Mimořádná úroveň zpracování překládané disertační práce téměř vylučuje případné námitky. Kromě těch, které byly zmíněny výše v textu, je na tomto místě možné upozornit na nejednotu v odkazování na geografické lokality v edici („Bytom n. O.“ v údajích o dataci dopisů) a v soupisu disputací a literárních děl (s. 549–554, zde je užíván dnešní polský název lokality: „Bytom Odrzański“). Pro tuto rozdílnou praxi, domnívám se, zde není žádného důvodu. Užívání polské formy jména může navíc být chápáno jako anachronismus, neboť dobové realitě by odpovídal německý název „Beuthen a. d. O.“, pokud by zde autorka nechtěla dát přednost v jiných částech práce užívanému českému ekvivalentu (též např. i v rejstříku míst, kde je primárně odkazováno na české ekvivalenty, ačkoliv jsou zde uvedeny i jiné jazykové verze lokalit).

Přestože předkládaná disertační práce vychází z diplomové práce, která má velmi podobné téma a byla autorkou obhájena na Katedře PVH a AS FF UK v Praze v roce 2009, není totožná. Liší se zejména přepracováním a rozšířením většiny jejích částí, přestože struktura uvedené diplomové práce byla do velké míry zachována. Úvodní studie byla doplněna a rozšířena na základě evidence a analýz dalších zjištěných pramenů (jak rukopisných, tak tištěných) a nejnovější relevantní domácí i zahraniční literatury, se zohledněním publikací realizovaných do přelomu roku 2012/2013, kdy byl rukopis práce postoupen k redakčnímu zpracování. Významné změny v textu jsou patrné i v poznámkovém aparátu úvodní studie. Zásadní změny vykazuje kapitola I.5. Byly provedeny na základě analýz nově zjištěných pramenů v zahraničních institučních knihovnách a archivech (StA a StUB Bremen, HAB Wolfenbüttel, JaLB Emden, BU Wrocław a ÖNB Wien) a jejich následnou konfrontací s materiálem Archivu Matouše Konečného. Nejvíce patrné je rozšíření práce v ediční části, která byla doplněna o dalších 102 dopisů (původně pouze 88 dopisů v diplomové práci) a obsáhla tak celou sourodou skupinu učenecké korespondence dochované v Archivu Matouše Konečného. Adekvátně k uvedeným modifikacím byl ve všech částech doplněn a rozšířen aparát.

Závěr a zhodnocení:

Předkládaná disertační práce je významným příspěvkem k tématu edukace nekatolických duchovních ve středoevropském prostoru, v širším horizontu rovněž k tématu učenecké a intelektuální komunikace v raném novověku. Svým zpracováním i rozsahem jde o mimořádný počin, který bude využíván následujícími generacemi badatelů, podobně jako např. edice Františka Hrubého z počátku 70. let 20. století.[1] Za významné lze považovat i její bilingvální provedení, které umožňuje přístup k dosaženým výsledkům, formulovaným v úvodní části práce, také zahraniční badatelské obci. Výtky vůči této práci, formulované v části „Zpracování" jsou formálního a málo významného charakteru a nikterak nemohou ovlivnit hodnocení této práce.

Na základě všech uvedených zjištění mohu konstatovat, že práce splňuje požadavky standardně kladené na disertační práci a jednoznačně ji **doporučuji k obhajobě**. Pro předkladatelku disertační práce zároveň navrhuji klasifikaci: **prospěla**.

Vyhotovil:

Mgr. Jiří Just, Th.D.
(Historický ústav AV ČR v.v.i. Praha)

28.5.2015, Praha

1 Hrubý, František (ed.): Etudiants Tchèques aux écoles protestantes de l'Europe occidentale à la fin du 16e et au début du 17e siècle. Red. Libuše Urbánková-Hrubá. Brno 1970.